

LÉTAY MIKLÓS

A BUDAPESTI HELYTÖRTÉNETI KIÁLLÍTÁSOKRÓL

Cikkünk a fontosabb (1983-ban még fennálló) helytörténeti kiállításokat tekinti át, majd végül egy 1981. évi időszak kiállításáról szól, melynek példaszerű készítési körülményei és közművelődési hasznosítása alap és mérce gyanánt szolgálnak, illetve alkalmat adnak néhány általános megjegyzésre.

A helytörténeti mozgalomhoz és Csepelhez egyaránt méltatlan körülmények között, a Radnóti Miklós Művelődési Ház szűk folyosóján található a *XXI. kerület múltját feldolgozó kiállítás*. A falnak támasztott tizenkét tablón a szokásos vázlatos áttekintésben lehet részünk az őskortól napjainkig. A jelenlegi fővárosi kiállítások közül ez az egyetlen, amely igen helyesen, a földrajzi környezet, a természeti viszonyok tárgyalásával kezdődik. Negatív vonása viszont a szegényes grafika; a ragasztószalaggal keretezett fényképek, a különböző betűtípusok stb. A tárgyi anyag egy része — mint például a gépalkatrészek, sírkő, láda, szobor — a földön áll, másik része hat könyvtári vitrinbe került. Láthatók itt régészeti leletek, néprajzi tárgyak, iratok, igazolványok stb., hol felirattal, hol anélkül, de mindenesetre elég rendezetlenül. Egy nagy múltú település képe rajzolódik ki, mely a 19. század végéig mezőváros, illetve falu volt, majd ipari negyed, a munkásmozgalom egyik fellegvára lett. Sajnálatos, hogy Csepel legutóbbi két évtizedes fejlődésének érzékelése gyakorlatilag hiányzik.

A *III. kerület* központjában, a Zichy kastélyt övező műemléki épületben látható a *helytörténeti gyűjtemény*. A látogató először egy előtérbe jut, ahol a régi Óbudáról fényképeket, térképet, árvíztablát és zárókövet, Békásmegyerről pedig egy hatalmas vaskaput talál. Tovább haladva egy folyosóra érünk, ahol a falakat vasrácsok, téglák, ajtók, utcablák díszítik. Idő- vagy tematikai rendről természetesen nem beszélhetünk, itt mindössze a kulturális élményhez illeszkedő hangulat megteremtéséről van szó. A folyosóról nyíló szobákban kapott helyet három tárgye gyűjtemény.

„*Tóbiás Simon kádármester műhelyé*”-ben a gyűjteménynek ajándékozott eszközök, felszerelések tekinthetők meg. Ehhez járul még néhány szerszám használatáról készült fénykép és a magyarázó szöveg. A műhelyszerű elrendezéstől idegen, s ezért zavaró a nézők előtt magasodó üvegfal, még akkor is, ha tudjuk, hogy gyakorlati célt, nevezetesen a tárgyak védelmét szolgálja.

A békásmegyei új lakótelep felépülését a falu részleges lebontása előzte meg. Ez a tény a régi életmód tárgyi emlékeinek azonnali gyűjtését tette szükségessé, melynek eredményeit az „*Egy születő városrész múltjából. Békásmegyer*” című kiállítás mutatja be.

A kiállítás két helyisége közül az egyikben egy teljes szobabelső és egy konyha részlete nyert elhelyezést. A berendezés a paraszti és polgári vonások keveredését, illetve ezen keresztül a közeli főváros hatását mutatja. Kár, hogy magyarázó szöveg egyáltalában nincs, így a közönség nem ismerheti meg a legfontosabb adatokat.

A másik helyiségben gazdasági munkaeszközök sorakoznak, azt a benyomást keltve, mintha egy kamrába vagy fészkerbe pillantanánk be. A gyenge megvilágítás és a zsúfolt elrendezés bármennyire is közelít a valósághoz, talán hasznosabb lett volna ezektől eltekinteni.

Végül a legfiatalabb kiállítási egységről, „A konyha emlékei”-ről kell szólnunk. A terem egyik oldalán a háztartás megannyi tartozéka sorakozik az üveggel fedett polcokon, a másik oldalon pedig egy konyharészlet látható. S itt ismételtelen valamiféle eligazító szöveget hiányolunk, mert bár a látogatók általában nem szeretnek olvasni (ezt felmérések tucatjai bizonyítják), a minimális információról nem lenne szabad lemondani.

Újpest központjában, egy modern lakóház földszinti szobájában kapott otthont a *IV. kerület helytörténeti kiállítása*. Szinte minden négyzetcentimétert iskolai üveges könyvtárszekrények foglalnak el, melyeket a legkülönbözőbb tárgyak töltenek meg. Egyes vitrinekben bizonyos témákra (pl. régészeti korok, bőrgyártás, faipar, életmód) vonatkozó anyagok (szerszámok, izzók, háztartási eszközök, nyomtatványok, fényképek) szerepelnek, más vitrinek viszont vegyes tárgyakat tartalmaznak, melyek egymás mellé kerülése teljesen indokolatlan s záltal zavaróan hat. A falakon képek tucatjai függenek, alattuk emléktáblák és egyéb faragott kövek sorakoznak.

Az itt összegyűjtött anyag mennyisége és a rendelkezésre álló tér nagysága nincs arányban egymással, azaz óriási a zsúfoltság. Ennek következtében a látogató számára lehetetlen az 1831. évi alapításától ipari jellegű terület alakulásának, fejlődésének megismerése. Mivel a kiállítási hely növelésére nincs reális lehetőség, a műtárgyak számát kellene csökkenteni, elsősorban a rossz állapotban levők kiiktatásával.

A X. kerületben a helytörténeti mozgalom budapesti viszonylatban páratlan bemutatóval dicsekedhet. 1977 óta a Szocialista Brigádok Parkjában, a szabadban áll az *állandó téglaiipari kiállítás*. Ennek alapötletét részben Kőbánya története szolgáltatta. Ismeretes, hogy a kerületben 1838-tól folyik nagyüzemi téglagyártás, mely a XIX. század során egyre nagyobb méreteket öltött s termékeivel fokozatosan felváltotta a fővárosi építkezéseken az ugyancsak itt bányászott követ. Ha ehhez még hozzávesszük a többi városrészben – különösen Óbudán – üzemelt téglavetőket is, akkor mind időben, mind térben rendkívül sokféle gyártmánnyal kell számolnunk. Ezekből mutat be csaknem száz darabot a szabadtéri kiállítás, amelynek létrejöttét főleg időszerűsége miatt üdvözölhetjük, mivel az 1970-es évek nagy szanálásai következtében ezek a régi téglák máskülönben elpusztultak volna.

Bár más célra szolgáltak, földrajzi szempontból mégis indokolt, hogy a parknak ezen a pontján került elhelyezésre az Újhegy egykori csordakútjának kőből faragott itatóvályúja és a Rákospatakon 1842-ben létesített Korkusz malom egyik őrlőköve.

Pontosan öt évvel később, a X. ker. Halom u. 37. számú Ifjúsági Ház alagsorában megnyílt a *„Fejezetek Kőbánya történetéből”* című állandó kiállítás. A falak mentén álló tablókön fényképek, térképek, plakátok szemléltetik a városrész történetének, fej-

lődésének fontosabb mozzanatait. Ebből a „képes életrajz”-ból kitűnik, hogy ezen az ókori és középkori előzményeket nélkülöző területen a XIX. század második felében robbanásszerű fejlődés következett be, melynek során az egykori szőlőskertek, kőbányák helyén jelentős iparral rendelkező kerület született.

Ami a tárgyakat illeti, már csak időrendi okokból is először a Conti kápolna és a csősztorony, a két legrégebbi műemlék makettjét érdemes szemügyre venni. Ezek mellett három vitrin tartalmazza a kisebb tárgyakat, így például az első a téglá-, fajansz-, porcelán-, illetve a sörgyártás emlékeit (tégglák, edények, üvegpalackok, reklámtábla), a második a helyi kisipar néhány szerszámát, cégtábláját, üzleti nyomtatványait, a harmadik pedig a kulturális- és társadalmi élet tartozékait (levelezőlapok, pecsétnyomó, sportegyesületi zászló, meghívó, ceruzák, iskolai évkönyv, színházi plakát).

Ahogy a bevezetőben már jeleztük, bizonyos tanulságok levonására, általános benyomásaink összegezésére a „Rákospalota 700 éve” című időszaki kiállítással is foglalkozunk. Elkészítésének gondolata abból fakadt, hogy a középkori oklevelek 1281-ben említik először a helységet. A szakszerűség érdekében a szervezők két régészt és egy etnográfust kértek fel a rendezésre, míg a kivitelezésre grafikust szerződtettek. A kölcsönzött installációt a Polák Károly Úttörőház nagytermében állították fel. A tablóra került fényképek, szövegek, térképek teljes történeti áttekintést adtak, hiszen a bronz-, vas- és avarkori régészeti kultúrákkal kezdtek és az újpalotai lakóteleppel fejezték be a XV. kerület életrajzát. Ismét a mai peremkerületek többségére jellemző kép tárult elénk; a korábban még csak Pest-Buda környéki falu mezőgazdasági termékekkel, munkaerővel látja el a fővárost, majd annak közigazgatási részévé beolvadva jelentős munka- és (vagy) lakóhellyé válik. Négy nagyméretű vitrinben sok és igen változatos tárgy került közszemlére, nevezetesen urnák, ruhadíszek, kályhacsempék, ékszerek, ónkanna, plakátok, zászló, pecsétek, népviseleti darabok, mosószeresek, makettek stb. A kiállításhoz szórólap készült, mely néhány mondatban összefoglalta Rákospalota történetét és ismertette a látnivalókat. A jubileumi év során a kerület ünnepi ülést rendezett, ahol tudományos és közigazgatási szakemberek tartottak diaképekkel illusztrált előadásokat a városrész múltjáról, jelenéről és jövőjéről.

Eddig egyenként vettük számba a helytörténeti kiállításokat, az alábbiakban viszont általános érvényű szempontok alapján vizsgáljuk e témát.

A kerületeken belül a kiállítások jól megközelíthető, központi helyen vannak. Mégis szinte keresni kell őket, mivel nincs semmilyen reklám vagy irányítótábla, mely felhívna a figyelmet, illetve útbaigazítana. Közterületről lévén szó, ezt a hiányt az illetékes kerületi tanácsoknak kellene pótolni.

Az adott épületen belüli elhelyezés a rossztól (Csepel) a jóig (Óbuda) terjed, vagyis minden változat előfordul.

A kiállítások összeállításán érzékelhető, hogy általában történészek végezték vagy működtek közre. Mégis szembeötlő hibák találhatók a rendezésben, megerősítve azt a tényt, hogy a kiállítás készítés mesterség, amelyhez érzék kell, ez pedig nem következik automatikusan az egyetemi végzettségből. Ezért csak helyeselhető, hogy két esetben (Kőbánya, Rákospalota) ezirányú tapasztalatokkal rendelkező, országos múzeumokban dolgozó szakembereket kértek fel.

Mennyiségileg mindenütt elegendő tárgy szerepel, minőségileg viszont vannak eltérések. A legértelmesebb anyag a III. és IV. kerületben található. Egyébként az Óbudán látható anyaggal kapcsolatban annak jó állapotát, restauráltságát is ki kell emelnünk.

Három helyen s különböző mértékben a kivitelezést, ezen keresztül pedig az esztétikai megjelenést kifogásoljuk, értve ezalatt a különféle betűtípusokat, a ferdén álló szövegeket, a primitív feliratokat, a zavaros látványt nyújtó tablókat. Ezek a hibák arról tanúskodnak, hogy a kiállítások készítésébe nem vontak be grafikusokat. Pedig a forma erősítheti vagy éppen gyengítheti a téma megértését. Hosszabb távon a külső megjelenés az esztétikai nevelés, az ízlésfejlesztés egyik eszköze. A színvonalas kiállítás anyagi kultúránk megbecsülésére mutat példát.

A kiállítások hasznosítása az oktatásban, a mozgalmi életben, a közművelődésben nem lehet egyszeri dolog, hanem hosszabb folyamat, amiben jó szolgálatot tehet a plakát és a szórólap. Sajnálatos, hogy ilyenekkel sehol sem találkozunk, kivéve Kőbányát, ahol az állandó helytörténeti kiállításhoz szórólap, a téglaiipari bemutatóhoz katalógus áll a közönség rendelkezésére.

Tudjuk, hogy mind a grafikus alkalmazásának, mind a propaganda hiányának első sorban pénzügyi okai vannak. A X. kerület példája azonban azt mutatja, hogy ezek a problémák megoldhatók, talán éppen a most egyre szaporodó gazdasági munkaközösségek segítségével.

MIKLÓS LÉTAY

ÜBER DIE BUDAPESTER ORTSGESCHICHTLICHEN AUSSTELLUNGEN

Die ständigen Ausstellungen von Csepel, Újpest und Kőbánya sowie die zeitweilige Ausstellung in Rákospalota im Jahre 1981 geben einen Überblick über die allgemeine Geschichte des betreffenden Bezirkes. Im III. Bezirk hingegen können wir das Material der Ausstellung in thematischer Anordnung (Hausinneres, Küchengeräte, Binderwerkzeuge) kennenlernen. In Kőbánya ist auch eine Freilichtausstellung von Ziegeln zu sehen.

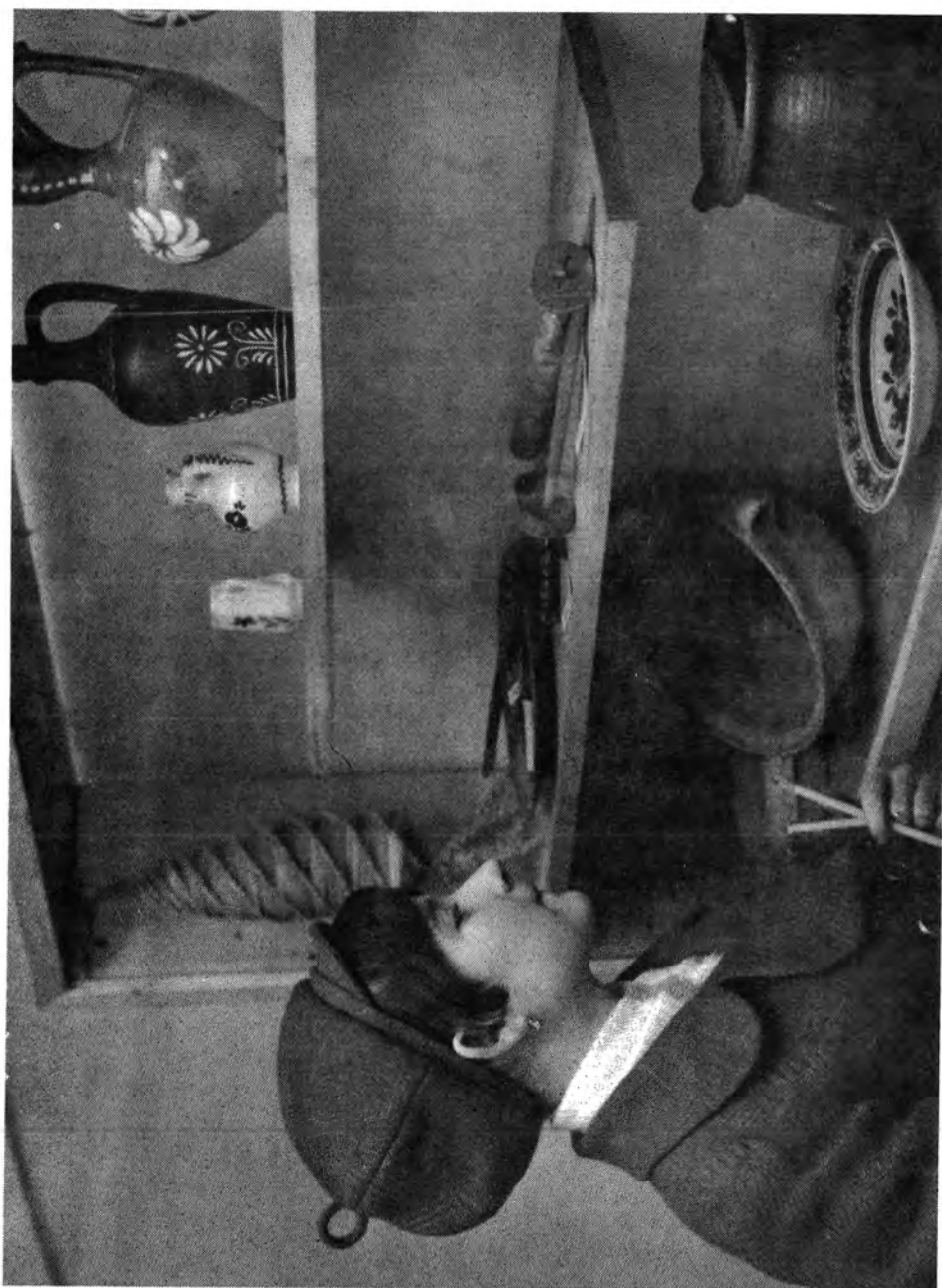
Nach deren Erörterung folgt eine allgemeine Bewertung der ortsgeschichtlichen Ausstellungen, in der in erster Linie das Niveau der graphischen Ausführung und das Fehlen von Propaganda bemängelt wird.

Abbildungen

- Abb. 1. Eröffnung der Ausstellung „Geschichte von Csepel“ (Foto MTI: Géza Szebellédy, 1972)
- Abb. 2. Alte Küche in Békásmegyer (Foto: Bach-Bakos, 1984)
- Abb. 3. Teil der Freilichtausstellung der Ziegelindustrie in Kőbánya (Foto: Lajos Mészáros, 1977)

Képjegyzék

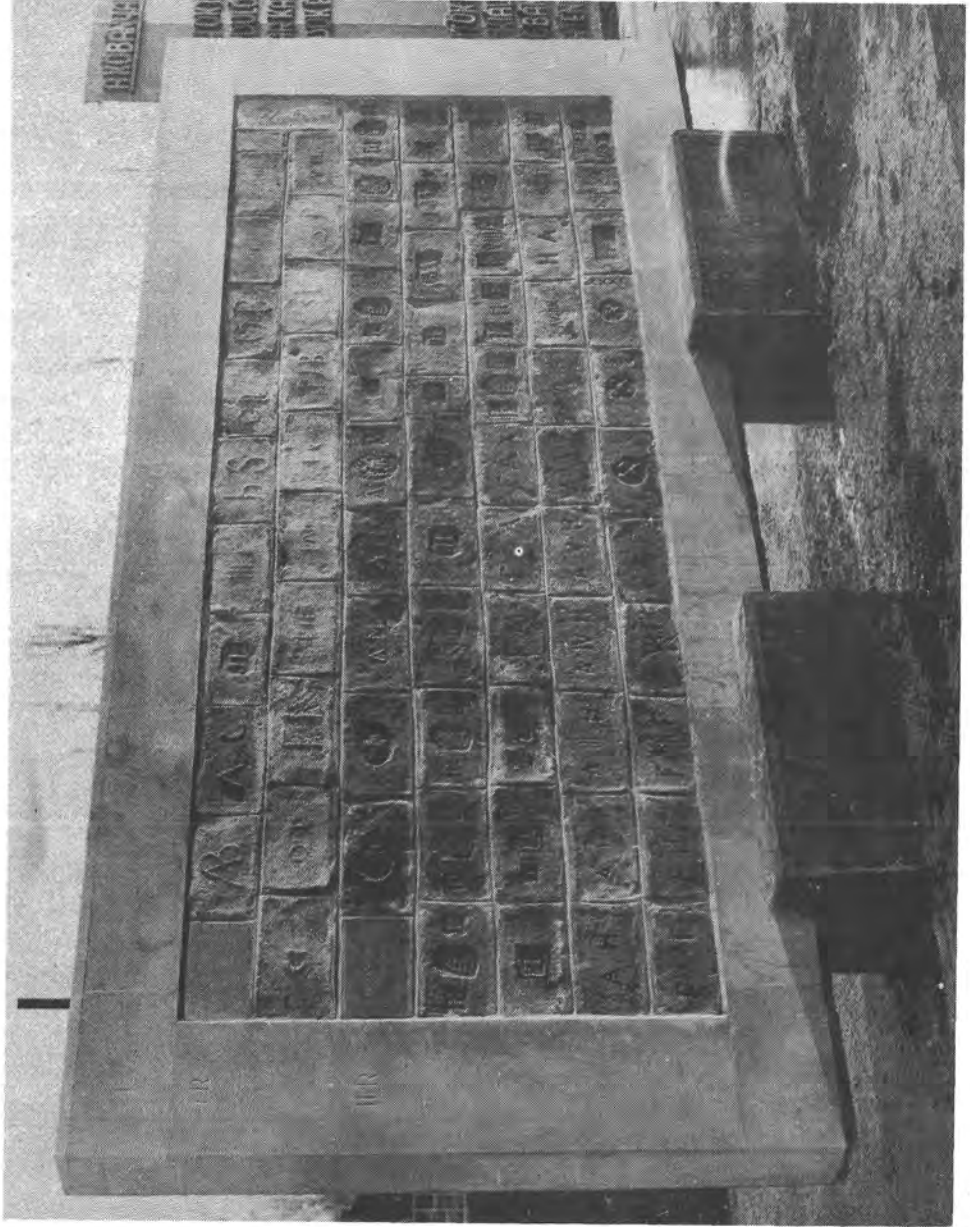
1. kép. A „Csepel története“ című kiállítás megnyitóján (MTI fotó: Szebellédy Géza 1972)
2. kép. Régi békásmegyeri konyha (Fotó: Bach—Bakos 1984)
3. kép. Részlet a kőbányai szabadtéri téglaiipari kiállításból (Fotó: Mészáros Lajos 1977)

1

2

BERZA LÁSZLÓ

VÁROSTÖRTÉNETI FORRÁSOK FÖLTÁRÁSA A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR BUDAPEST – GYŪJTEMÉNYÉBEN

A hazai helyismereti bibliográfiai tevékenység csak a fõlszabادلás után élénkült meg. Kultúrális életünkben, a tudomány művelésében, az oktatásban végbement változások, a közművelődés újraértékelése, a hazafias nevelés helyes értelmezése mind a helyismereti, helytörténeti munka ébresztését sugallta.

A fővárosban a helytörténeti dokumentumok gyűjtő helyei már a századfordulón intézményekké alakultak. Az 1800-as évek végétől működik a Budapesti Történeti Múzeum, 1901-től önálló intézménnyé vált az évszázadok óta megőzött írásos dokumentumok tára a Főváros Levéltára, 1904-ben pedig a Fővárosi Statisztikai Hivataltól elkülönült a Fővárosi Könyvtár.¹

Adva volt tehát a várostörténeti anyag gyűjtésének, rendszerezésének lehetősége és a három helyen fölhalmozódó anyag mind használhatóbb forrása lett a várostörténeti kutatásnak. Igaz a föltárás módszerei még nem alakultak ki és a kutatás egyik fontos kulcsa a bibliográfiai tevékenység még hiányzott. Még az sem tisztázódott, hogy a három intézmény közül melyikben kellene ezt a munkát végezni. Szórványosan és egészen ötletszerűen készült néhány kisebb-nagyobb bibliográfia, de még a két háború között is csak lelkes magánkutatók szorgalmának eredményeként jelentek meg használható irodalmi összeállítások.

Történészek, levéltárosok, muzeológusok vállalkoztak egy-egy téma irodalmának fölkutatására és rendszerezésére. A korai vállalkozások egyike volt Majláth Bála munkája, amely a milleniumi kiállítás katalógusaként jelent meg, majd önálló kiadvány formájában is kiadták.² Hasonló, de méreteiben jóval nagyobb vállalkozás volt Ballagi Aladár műve.³

Igy aztán hosszú évtizedekig, a gyéren jelentkező várostörténeti bibliográfiák mellett a legjobb és szinte egyedüli forrás a hazai oklevélgyűjtemények, az általános magyar történeti témájú vagy szakbibliográfiák együttese maradt. Aki Budapest történetéhez közhelített, az nem nélkülözhetette — és ma sem nélkülözheti — Apponyi Sándor *Hungarica*, Szabó Károly - Stripszky Hiador *Régi magyar könyvtár*, Petrik Géza és Kozocsa Sándor *Magyar könyvészet* című jelentős irodalomföltáró munkáját. A jeles szakbibliográfiák mint például Bartoniek Emma összeállítása a magyar történeti forráskiadványokról, Szentpétery Imre *Scriptores Rerum Hungaricarum*, Genthon Antal magyar művészettörténeti, Banner János—Jakabfi Imre régészeti bibliográfiája, Szinyey Magyar írók c. alapvető műve, az ugyancsak Szinyey által gondozott folyóirat repertórium, vagy a sokat bí-